

BÁLINT SÁNDOR

ÜNNEPI KALENDÁRIUM

A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai
és közép-európai hagyományvilágából

II. KÖTET

Július 1 — November 30

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1977

JÚLIUS

Szent Jakab hava

2	Sarlós Boldogasszony	-	-	-	-	-	-	-	-	9
4	Ulrik	-	-	-	-	-	-	-	-	30
6	Kilián	-	-	-	-	-	-	-	-	32
11	Dániel	-	-	-	-	-	-	-	-	33
12	Tizennégy Segítőszent	-	-	-	-	-	-	-	-	34
13	Margit	-	-	-	-	-	-	-	-	36
15	Apostolok oszlása	-	-	-	-	-	-	-	-	45
16	Kármelhegyi Boldogasszony	-	-	-	-	-	-	-	-	49
17	Elek	-	-	-	-	-	-	-	-	56
17	András és Benedek	-	-	-	-	-	-	-	-	59
18	Kamill	-	-	-	-	-	-	-	-	61
20	Illés	-	-	-	-	-	-	-	-	62
20	Kümmernis	-	-	-	-	-	-	-	-	68
22	Mária Magdolna	-	-	-	-	-	-	-	-	70
24	Krisztina	-	-	-	-	-	-	-	-	76
25	Jakab	-	-	-	-	-	-	-	-	77
25	Kristóf	-	-	-	-	-	-	-	-	89
26	Anna	-	-	-	-	-	-	-	-	95
27	Hét Szent Alvó	-	-	-	-	-	-	-	-	118
28	Pantaleon	-	-	-	-	-	-	-	-	119
30	Abdon – Szennen	-	-	-	-	-	-	-	-	120
31	Ignác	-	-	-	-	-	-	-	-	121
	Jegyzetek	-	-	-	-	-	-	-	-	123

Július 2.

Sarlós Boldogasszony, a muramelléki vendek ajkán magyar tükörszóval Srpnja Marija,¹ a nehézkes Máriának, Szent Erzsébetnél, Keresztelő Szent János édesanyjánál való látogatása (visitatio Beatae Mariae Virginis). Ez egyúttal az *örvendetes olvasó második* titka is. A középkorban vigiliáját és nyolcadát is emlegetik.

Azokban a napokban – írja Lukács (1.39–56) – Mária útrakelt és a hegyek közé, Júda egyik városába sietett. Zakariás házába érkezve, köszöntötte Erzsébetet. Alighogy Erzsébet meghallotta Mária köszöntését, följongott méhében a magzat és Erzsébetet eltöltötte a Szentlélek. Hangos szóval fölkiáltott: Áldottabb vagy te minden asszonynál, és áldott a te méhednek gyümölcse! Hogyan lehet az, hogy Uram anyja jön hozzám? Amint fölhangzott fülemben köszöntésed szava, örömtől repesett a magzat méhemben. Boldog vagy, mert hitted, hogy beteljesedik mindaz, amit az Úr mondott neked. Erre Mária így szólt:

*Magasztalja lelkem az Urat,
És ujjongjon szívem üdvözítő Istenemben.
Hiszen tekintetre méltatta alázatos szolgáló leányát:
Lám, ezentúl boldognak hirdet minden nemzedék.
Mily nagy dolgot művelt velem
Ő, a Hatalmas és a Szent!
Irgalma az istentelőkre száll
Nemzedékről nemzedékre.*

Nagyszerű dolgokat művel karja erejével:
 Szétszórja a szívük szándékában gögösködőket.
 Uralkodókat taszít le trónjukról,
 De fölemeli az alázatosakat.
 Éhezőket tölt be minden jóval,
 De üres kézzel bocsátja el a gazdagokat.
 Fölkarolja szolgáját, Izraelt,
 S amint megígérte atyáinknak,
 Nem feleli irgalmasságát
 Ábrahám és utódai iránt mindörökre.

Ezekre az evangéliumi igékre a nap hagyományainak megértésénél sűrűn kell emlékeznünk.

*

Sarlós Boldogasszony aránylag kései Mária-ünnep. A franciskánusok, az emberré, testvérünké vált Krisztus apostolai kezdik először, a XIII. század folyamán megülni, illetőleg terjeszteni.^{1/a} Az összefüggésekről Szent Anna napjánál szólunk bővebben.

Sarlós Boldogasszony ünnepe, tisztelete egy század múlva (1389) vált az Egyházban egyetemessé. Hazánkban elsősorban föltétlenül az obszerváns ferencesség buzgólkodására vert gyökeret még a középkor végén, igazában azonban a barokk világában bontakozik ki.

Az obszerváns Temesvári Pelbárt fejtegeti,² hogy a *Magnificat* tartalmazza mind az Úr imádságát, mindpedig az Üdvözlégyet.

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben egyezik ezzel: *Magasztalja lelkem az Urat, vagyis az égi Atyát.*

Az első kérés: *Szenteltessék meg a te neved, bennfoglaltatik ebben: Örvezd lelkem, az én üdvözítő Istenemben...*

Második kérés: *Legyen meg a te akaratod. Ott: Levetette a hatalmasokat a fejedelmi székből és telmagasztalta az alázatosakat.*

Harmadik kérés: *Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. Ott: az éhezőket betöltötte jókkal.*

Negyedik kérés: *És bocsásd meg a mi vétkeinket. Ott: és az ő irgalmassága, amely megbocsátja bűneinket nemzedékről-nemzedékre száll az őt féltőkön.*

Ötödik kérés: *És ne vigy minket a kísértetbe. Ott: hatalmas dolgot cselekedett az ő karjával, azaz Krisztussal, aki hatalmasan megvédi a hívőket minden kísértésben.*

Hatodik kérés: *De szabadíts meg minket a gonosztól. Ott: Oltalmába vette*

Izraelt, az ő szolgáját, megemlékezvén irgalmasságáról. Amint szólott atyáinknak, Ábrahámnak és az ő ivadékaiknak örökre.

Üdvözlégy Mária tartalmilag benne van ebben: *Magasztalja az én lelkem az Urat. Malaszttal teljes. Ott: És örvezd lelkem az én üdvözítő Istenemben. Az Úr van teveled. Ott: mert megtekintette szolgálójának alázatosságát. Áldott vagy te az asszonyok között. Ott: Íme mostantól fogva boldognak hirdet engem minden nemzedék. És áldott a te méhednek gyümölcse. Ott: Mert nagy dolgokat cselekedett nekem a Hatalmas, kinek szent az ő neve.*

Lukács szavaiból kitetszik — írja³ többek között hajdani nagyhirű népkönyvünk, a *Makula* nélkül való *Tükör* — mondván: *És azon időben fölkele Mária, sietséggel a hegyes tartományra méne. Most azért kelj föl keresztény lélek és tekintsd meg kicsoda szarándokságot járt akkor a Szent Szűz. Azt véled te, hogy nagy dolgot teszel, ha egynehány órát töltesz az isteni tiszteletben való fáradságban. De vajon hasonlítható-e azt a Szűz Mária fáradságához? Mert az első útjára meg kellett erősíteni, mivel Názáretből Jeruzsálemhez jó három napi járóföld vala, Jeruzsálemből pedig Júda városában öt óra hosszáig járóföld van. Názáretből pedig a Galilea hegyútja tart két óra hosszáig. Onnét kijöven Esztrának szép nagy mezejére, akin egynehány óráig menvén jutnak a kastélyhoz, ahol Krisztus a tiz poklost meggyógyította. Onnét mennek egynehány hegyen, Szamaria tartománya által és Sikkemben érkeznek. Ezen helyeken pedig nagy és kösziklás hegyek vannak, az utak pedig kövecsesek és egy hegyről másikra kell menni. Ily kemény utat kellett a tizenöt esztendő Szűzecskeének terhes lévén immár, felvállalni...*

Ó vajha valaki hallgathatta volna, mit beszéltek együtt az úton! Soha semmi papi rend nagyobb tisztelettel és ájtatossággal az Oltáriszentséget az utcán által nem viszi, mint a Szűz Mária az Istennek szent Fiát az ő méhében vitte, mint valami ékes monstanciában bészárva. Soha Dávid király az Frigynék Szekrényét oly tisztelettel és örömmel késérte, mint Szent József ezen eleven Frigynék Szekrényét késérte...

Oh ti két földi Szeralimok, mondjátok meg nekünk vigasztalásunkra, mint voltatok az úton, mit szólottatok együtt és hol nyugodtatok meg? Mert Te óh Mária, aki magát az istenséget méhedben hordoztad, semmit kivüle nem szólhattál, te pedig Szent József oly közel lévén az igaz Naphoz, meg kellett tőle gyulladnod.

Méne azért az édes Szűz Mária nagy sietséggel és örömmel Júda városába, kívánván látni az ő rokonát, Erzsébetet... A Szent Szűz Szent Brigittának megjelentetve mondván: midőn Erzsébet egy kútnál velem egyben találkoztott volna, egymást megöleltük és megcsókoltuk, a gyermek meg kezdett benne mozdulni és vígan ugrádozni és csudálatosan örvelezni. Én is hasonlóképpen, kiváltképpen való új édességgel bételni és nyelvem Istentől kezdé szólani. És a lelkem nagy öröm miatt magát meg nem foghatta. Erzsébet is nagy örömmel bételvén, nagy tennszóval kezdé kiáltani: *Áldott vagy Te az asszonyi állatok között és áldott a Te méhednek gyümölcse...* Honnét vagy ez nekem, hogy az én Uram anyja hozzám jöjjön? Oh én szegény bűnös honnét érdemlettem, hogy az én Megváltóm anyját nemcsak lássam, hanem látogatásomra jöjjön...

De méltó megintolni a Szűz Mária énekének édességét, szentségét és

méltóságát, kit a Szentlélek sugarlásából, az Isten jóvoltának és hozzá mutatott isteni, kegyes szeretetiért legnagyobb alázatossággal, ájtatossággal és örömmel éneklött mondván: Magasztalja az én lelkem az Urat és örvendezik az én megszabadító Istenemben, mert megtekintette az ő szolgálójának alázatosságát...

Sokan azt mondják, hogy az egész Szentírásban ehhez hasonló ének nem található és a Miatyánk, Üdvözet után semmi nagyobb erejű imádság nincsen...

Ott maradt azért három hónapig a Zakariás házában, hogy az írás beteljesedjék: a Frigyszekrény Obedom házában három hónapig volt és megáldotta Isten az ő házát és cselédit a Frigyszekrényért. Mária vala az igaz Frigyszekrény, akiben mennyei manna vala. Az Isten ez eleven Frigyszekrényért nagy áldásokkal megáldotta a Zakariás házát... Szent Bonaventúra azt mondja: Oh kicsoda ház, kicsoda nyugodalmas hely volt ott, ahol oly anyák oly magzatokkal együtt lakoztak: Mária, Erzsébet, Jézus és János és a két vén, József és Zakariás sokszámu anyagi karokkal. Bizonytalán jobban megdicsőítették a Zakariás háza, mintsem Salamon temploma...

Szakraális művészetünk emlékeiből, illetőleg patrocíniumainkból egyaránt az tűnik ki, hogy Sárlos Boldogasszony a XV. századtól válik hazánkban és népünkben tiszteltté, majd azután a barokk időkben, még inkább a népi jámborság őszi virágzásában, a múlt század folyamán teljesebbé válik.

Mária és Erzsébet találkozását ábrázoló, legtöbbször szárnyasoltárokhöz tartozó gótikus táblaképek: *Almakerék* (Malkrog, Malamcrav, 1440), *Berethalom* (Birtalm, Biertan, 1515), *Csikcsatóság* (1530), *Csikmenaság* (1543), *Csiksomlyó* (1520, a kolozsvári múzeumban), *Dovalló* (Dovalovo, 1500, 1520), *Dubrava* (1510), *Eperjes* (1497), *Farkasfalva* (Vlková, 1480), *Esztergom* (Keresztény Múzeum, 1510), *Héthárs* (Lipiany, 1520), *Kassa* (1474), *Késmárk* (1450), *Kiszeben* (Sabinov, 1510), *Liptószentmária* (Liptovská Mara, 1450), *Liptószentmiklós* (Liptovsky Mikuláš, 1470), *Löcse* (1476, 1494), *Malompaták* (Mlynica, 1480), *Mosóc* (Mošovce, 1480), *Nagylovnica* (Velká Lomnica, 1495), *Nagyőr* (Strážky, 1524), *Nagyszalók* (Velky Slavkov, 1483), *Németlipcse* (Partizánská Lupča, 1450), *Selmecebánya-Tópaták* (Studenec, 1506, most Szépművészeti Múzeum: M. S. mester képe, középkori művészetünk kimagasló alkotása), *Somogyom* (Smig, 1500), *Sorostély* (Šoroštín, 1500), *Szászbogács* (Bogeschdorf, Bagaciu, 1518), *Székelyzsombor* (Jimbor, 1540), *Szepeshely* (Spišské Pohradie, 1470, 1480, 1499), *Szmrecsány* (Smrečany, 1480). Egy részük a Mária élete-ciklushoz tartozik.⁴

Gótikus faszobrait őrizte meg: *Alsóbajom* (Bonnesdorf, Boian, Mária-oltár, 1410), *Bártfa* (Mager Veronika Mária-oltára, 1489), *Kassa* (Sárlos Boldogasszony-oltár, 1470), *Kiszeben* (Keresztelő Szent János-főoltár, 1510), *Szászsebes* (Sebişul Sasesc, 1524).⁵

A Sárlos Boldogasszony-patrocíniumot rendjeink közül elsősorban a franciskánusok és pálosok (Sajólád, Töketerebes)⁶ karolják föl a középkor végén. Később szélesebb körökben is egyetemessé válik.

Esztergom: *Vedrőd* (Voderady), *Balony* (Balon), *Bátorkeszi* (Vojnice), *Bikszárd* (Buková), *Borsós* (Hrachoviste), *Budapest-Újlak* (1742), *Hegy* (Cierny Brod), *Nagycétény* (Velki Cetin), *Nagylévárd* (Velké Lévare, kápolna), *Piszke* (1900), *Pozsony* (irgalmasok), *Szenice* (Senica), *Szomor* (kápolna), *Teplátó* (Teplá).

Besztercebánya: *Barsszentkereszt* (Žiar nad Hronom, 1709), *Besztercebánya*, *Korpona* (Karpfen, Krupina, 1726, kápolna).

Nyitra: *Berencs* (Berent), *Gergőfalva* (D'urd'ove), *Szaniszlófalva* (Staškov), *Vágbeszterce* (Považká Bystrica).

Rozsnyó: *Szomolnok* (Schmöllnitz, Smolnik, 1735, hegyi templom), *Losonc* (Lučenec, 1783), *Feled* (XVIII. század), *Guszona* (Husiná, 1833), *Lévárt* (Strelnica, 1740), *Szögliget*.

Szepes: *Frigyesvágása* (Friedmann, Frydnam), *Haligóc*, *Háromrevuca* (Revúca), *Késmárk*, *Löcse* (búcsújáró kápolna), *Óbabcsa*, *Podbiel*, *Thurik*, *Zár* (Ždiar).

Eger: *Gyöngyös* (1390?, barátok), *Sajólád* (1730), *Jászdózsa* (1732, kápolna), *Jászládány* (1733), *Borsodszemere* (1766), *Kistálya* (1767), *Egercsehi* (1769, ma Olvasós Boldogasszony), *Tiszaörs* (1783), *Sajógaigóc* (1785), *Demecser* (1895), *Kutyina* (1928, kápolna), *Négyszállás* (1936).

Kassa: *Alsókőcsény* (Kučin, középkori), *Finta* (Fintice, 1755), *Óruzsín* (Ružin, 1769), *Szélesmező* (Velopolie, 1775), *Kisida* (Mala Ida, 1795), *Bodoló* (Bodolov), *Monok* (1814).

Veszprém: *Csatka*, *Farkasgyepű*, *Gelse* (1746), *Mernye*, *Nagykanizsa*, *Nemesvid*, *Siófok*, *Somogyoszob*, *Somogytarnóca*, *Takácsi*, *Vinár*, *Zics*.

Győr: *Kópháza* (1700), *Mezőörs* (1789), *Bodonhely* (1789), *Száríóld* (1869, kápolna), *Kálnok* (búcsújáró kápolna), *Magyarkimle*, *Kismarton*.

Szombathely: *Szombathely* (Székesegyház, 1791), *Badafalva* (Marienbild), *Kenyeri*, *Tótej* (1771, szőlőhegy, Mihálynak szentelt haraggal), *Szarvaskend*. Székesfehérvár: *Adony* (1723), *Etyek* (1723), *Csór* (1747), *Pesthidegkút* (1752), *Előszállás* (1786), *Lovasberény* (1832), *Csobánka* (1840 körül), *Hantos* (1863), *Mezőfalva*, *Kisapostag* (kápolna), *Nagyhantos*, *Torbágy* (kápolna).

Pécs: *Mánfa* (rég), *Máriagyűd* (1742), *Lakócsa* (1747), *Kajdacs* (1753), *Pincehely* (1762), *Kővágószőlős* (1763), *Egerág* (1774), *Mágocs* (1805), *Herceg-szabar* (1806), *Dunaszekcső* (1810), *Mecsekialu* (1856), *Baranyakistalud* (1858), *Palotabozsok* (1892, kápolna), *Boldogasszonyfa*.

Vác: *Kecskemét* (1713, kápolna), *Kiskunfélegyháza* (1761), *Szolnok* (1799, kápolna), *Békéssámszon* (1822).

Kalocsa: *Topolya* (1764), *Kerény* (Krnjaja, 1797), *Nemesnádudvar* (1807), *Adorján* (Nadrljan, 1858), *Palics* (1892), *Csonoplya* (szentkút), *Dusnok* (mezei kápolna).

Csanád: *Kladova* (középkor)⁷, *Szabadialu* (Freidorf, kápolna), *Temesszlátina* (Slatina Timişuli, 1740), *Temesújfalua* (Neudorf, 1772), *Csiklova* (Ciclova, 1777), *Elek* (1796), *Garabos* (Grabe, 1837), *Bégaó* (Klekk, 1846), *Zsombolya* (Hatzfeld, Jimbolia, kápolna), *Kevermes* (1847).

Nagyvárad: *Nagyvárad* (kapucinusok, XVIII. század).

Szatmár: *Kisdómaša* (Malá Domaša, 1724), *Felsődomonya* (Onokovce, 1761), *Dombó* (Dubovoje, 1775), *Nagyszokond* (Socond), *Szenna*.

Erdély: *Körösbánya* (Baia de Cris), *Nagyszeben*, *Csikkotormány* (Cotormani), *Csiksomlyó*, *Gyergyóújfalu* (Suseni), *Karácsonfalva* (Cračiunești), *Magyarzsákok* (Jacul Secuesc), *Marosillye* (Ilia), *Tibód* (Tibudeni).

*

Szerencsére több Sarlós-titulus történeti és mondai hagyományairól is vannak följegyzéseink.

A *csikrákosi* (Racul) templomban ez a felírás olvasható: HOC OPUS FECIT PETRUS ZABLYA. Építését, helyesebben följújtását (1574), az odaváló nép így tudja: Zablya Péter hatalmas úr volt, kemény, kegyetlen ember. Mindenki félt tőle, de áldott lelkű felesége miatt mégsem gyűlöltek. Az asszony nem egészen a maga jószántából ment nőül Péter úrhoz, hanem hálából, mert a törökök rabságából ő váltotta ki. A menyecskére folyton féltékenykedett. Egyszer egy sarkantyú kerekét találta az asszony szobájában, amely a bátyja csizmájáról esett le. Zablya Péter nem hitt neki, sőt tűzpróbára ítélte a feleségét. Ez abban állott, hogy megtüzesített ekevason kellett a gyanúsítottnak végiglépkednie. Ha nem égette meg, akkor ártatlan volt.

Az asszony hiába rimázkodott, ura nem engedett. A Sarlós Boldogasszony képe előtt imádkozott erőért, mialatt Péter az ablakon át az érésben lévő búzát nézte. Hallod-e – szólt a feleségéhez – ha igazán ártatlan vagy, akkor Isten megsegít: arasd le magadban a termést, különben a tűzpróbát nem kerülheted el. Az asszony keresvesen sírni kezdett, majd pedig elaludt.

Péter látta ám, hogy száz meg száz csillagba kapaszkodva, angyalok ereszkedtek a búzába. Előttük egy királynői alak haladt. Feje körül glória, kezében sarló. Gyorsan learattak. Péter belátta, hogy gyanakvásáért vezekelnie kell. Búcsút járt, magába tért. Ha zaérkezve felesége fölébredt. Hálából azután megépítette a rákosi templomot.

A helyi hagyomány azt is tudja, hogy rabló katonák a templomot meg akarták semmisíteni. Tűzre vetették a keresztek, de ezeknek áttüzesedett szögei kiugrottak és kiegészítették a martalócok szemét.⁸

A templom titulusa egyébként Kisasszony. A Sarlós Boldogasszony ünnepéhez, illetőleg alakjához kapcsolódó mondát nyilván egy *Napbaöltözött Asszony*-ábrázolás holdsarlója ihlette.

Jászdózsa kápolnájáról az a mondai hagyomány, hogy egy lány látta, amint a Szűzanya bal karján a Kis Jézussal, jobb kezében pedig sarlóval aratott.⁹ A látomás helyén épült a kápolna.

Temesszlatina (Slatina Timișului) temploma a Bánátban vadászó Ferenc és Károly lotharingiai hercegeknek a törökök, illetőleg a rablók kezéből való kiszabadulásának emlékezetére, III. Károly özvegyének, *Erzsébet* császárnénak fogadalmából és Mária Teréziának áldozatkészségéből épült. Felírás szerint:

QVOD FRANCISCVS POST CAESAR ET CAROLVS
FRATRES LOTHARI VENANDO ERRANTES
HIC TVRCAS EVASERVNT:
LARGITATE VIDVAE AC AFFINIS MARIAE
THERESIAE RESTRVCTA.

A kecskeméti Sarlós Boldogasszony-kápolnát Darányi György, helybeli református polgár fogadalomból emelte (1713), amelyet akkor tett a Szűzanyának, amikor egy megvadult bika üldözte és halálos veszedelemben forgott.

A méltatlan ünneplés hagyományvilágához tartozik *Jászladány* Sarlós Boldogasszony-patrocíniumának sorsa. Amikor a nap megszünt ajánlott ünnep lenni, az akkori bíró, Cs. József azzal a kérelemmel fordult az egri érsekhez, hogy az aratási munkára való tekintettel a búcsút ne napján, hanem a rákövetkező vasárnap tartsák meg. Az engedélyt meg is kapta. Nem sokkal később azonban Cs. József megzavarodott, a családot is sok csapás érte. A nép között az a hit támadt, hogy ezeknek a megpróbáltatásoknak oka az, hogy a család őse a búcsút eltétette eredeti napjáról, és nem ülik meg azzal a fénnel, mint valamikor tették. Ez a vélekedés olyan hatással volt a család még élő tagjaira, hogy kérelmükre az érsek visszahelyezte a búcsúnapot régi helyére.

A bánáti *Ürményháza* (Jermenovci) magyar falu határában 1888 nyarán hatalmas jégverés pusztított. Ezért a nép Sarlós Boldogasszony napját fogadalmi ünnepnek nyilvánította. Megfogadták azt is, hogy abban az esztendőben nem lesz tánc a faluban és engesztelésből csak a templomba járnak. A lányok és legények azonban nem bírván magukkal, túl akartak jární az öregek eszén,

és ki a pusztába készültek mulatni, táncot járni. A bíró csendörökkel oszlatta szét őket, hogy a fogadalom méltóságán ne essék csorba.

*

A különleges Sarlós Boldogasszony-elnevezés utal az ünnepnek, az aratással, termékenységgel való szimbolikus-szagrális párhuzamára:

*Az isteni Szűzanya indul hosszú útra,
Szent Erzsébet rokonának látogatására.
Siet drága terhével, isteni gyümölcseivel,
Amerre megy, ahova lép, áldás derül fel,
Mert az égi jó Atya áldását osztogatja:
Gazdag termés, istenáldás virul nyomába.*

Hetény János⁴⁰ az ünnephez fűződő néphagyományt a következő elemekre bontja: virágszentelés, szegénygondozás, anyaság, aratás. A felosztást mi is követjük. Hetény több adalékát átvesszük, de ki is egészítjük.

*Virágok nyillanak Mária útján,
Szivárvány ragyog a kék eget alján.
Szíve alatt nyugszik az ég kincse,
A mennyből szállt megtestesült Ige.*

*Fényes angyalsereg megyen utána,
Előtte meghajlik a cédrus ága.
Istenáldás van azon a helyen,
Ahol a Szent Szűz keresztül megyen.*

Vagy amint Telek József mondja: *a hegyes tartományokra utazó tisztaságos Szűzet hegyek, völgyek, mezők, erdők, virágok, zöldségek, angyalok, emberek és minden alkotmányok magok módjok szerint vígadozva tisztelték.*

Mínta M. S. mester képén is az Énekek Énekének a nap szentleckéjére rendelt igéi (2, 8—13) elevenednének meg: *Íme ő jön szokellve a hegyeken, átszökellve a halmokat... mert már a tél elmúlt, a záporosó elállott és eltávozott. Virágok nyílnak földünkön. Eljött a szőlőmetszés ideje, gerlice szava hallatszott földünkön. A tügefa megtermette első gyümölcset, a virágzó szőlők kiárasztják illatjukat...*

Az ország északi részein ezen a napon felvirágoznak egy széket és a ház elé teszik. Ha erre jönne a nehézkes Mária, legyen hol megpihennie.

Gölnicbánya (Gelnica) népe ilyenkor szokott a lőcsei Mária-hegyre búcsút járni. Előtte böjtölnek, az utat pedig mezítláb teszik meg, mert Mária is így ment Erzsébet látogatására. Mintegy 50 km-es hegyi út után érnek céljukhoz. A gazda különös kegynek veszi, ha a búcsúsok az ő rétjén, földjén haladnak keresztül, mert így bővebb termésre számíthat.¹¹

Sarlós napján Szeged és a környék faluinak, tanyáinak templomában máig fodormentát (*Mentha crispa*) szoktak szenteltetni. Szatymazon, Tápén, állítólag még Nagykörűn az asszonyok sarlóval metszik le a tövéről, és úgy viszik a templomba. Olykor búzát is visznek vele együtt szenteltetni. Tápén a betegnek teát főznek belőle, amelyet nem cukorral, hanem mézzel szoktak édesíteni. Köhögéssről is foganatosnak tartják. Mária nagy útjára emlékeztetve a tápaiak fájós lábat szoktak vele párolni, a sövényháziak pedig borogatni. Halott másvilági útjának megkönnyítésére koporsójába is szokták tenni a Nagyboldogasszony napján szentelt comborkával együtt.

A jószágértő gazdák Algyőn az ünnep hajnalán napkölte előtt sarlóval szokták levágni a fodormentát. Megszáritják, majd szükség esetén a beteg jószágot ezzel az előzőleg vízbe mártott mentával kínálják meg.

Egyébként e napon az egykori Dömötör-templom előtti Rozália-kápolnában az egész város és környék jámbor népének jelenlétében, nagymise alatt történt a *fodormentaszentelés*. Ez a szentelmény tudunkra egyedül áll a katolikus liturgiában, így egyelőre helybeli szertartási fejleménynek kell tekintenünk, amely még a pestisjárványok ellen való szagrális-mágikus bajelhárításban gyökerezik. Nyilván nem véletlen, hogy a szentelés is éppen Rozália kápolnájában ment végbe.

A *Somodi* (Drienovec) hívek is e napon tüzet szenteltetnek a templomban: kakukkfűvet, tisztesfűvet, fodormentát. Ezt teszik a beteg párnája alá, a halott koporsójába, továbbá az ellő tehén szénájába.¹²

Mint láttuk, a *piszkei* templomot Sarlós Boldogasszony tiszteltetére szentelték. A búcsút tréfásan *fokhagymás búcsú* néven emlegetik, mert a környékbeliek állványokra függesztve fokhagymakoszorút árulnak és a hívek téli szükségletüket itt és most szerzik be. Lehetséges, hogy helyi paraliturgikus szentelmény nyomaival van dolgunk.

*

Sarlós Boldogasszony a szegények és szükségben szenvedők gondviselője, a betegségben és fogságban sínylők pártfogója, a halottak oltalma.

Hetény János mutat rá, hogy egyik hazai misekönyvünk Sarlós Boldogasszony ünnepére voltaképpen a keresztjáró napok leckéjét és evangéliumát rendeli. A meghosszabbított leckében Jakab apostol még így tanít: *testvéreim, ha valaki közületek eltéved az igazságtól és valaki megtéríti őt, tudja meg, hogy aki a bűnöst visszatéríti helytelen útvjáról, megmenti a lelkét a haláltól és betakarja bűneinek sokaságát.*

Az Apor-kódex liturgikus előírásai, éspedig a *három jeles szolgáltató* között¹³ olvassuk, hogy a premontrei rend halottjainak egyik ünnepén, Sarlós Boldogasszony nyolcadában *az mise elvégzésén, az éledelek idején egy szegénynek annyi prevenda* (praebenda) *adatik, mint egy atyáúnak.* A néphagyományban sokfelé máig ismeretes az *etetés*, vagyis a szegények többszöri megvendéglése a halott üdvösségére, ami nyilvánvalóan összefügg e kolostori, de általában a középkori gyakorlattal is.

A hazai liturgikus előzményekből, de egykorú német párhuzamból is érthető, hogy a Sopron városában hajdan virágzó nyomorultak, száműzöttek céhe (fraternitas exulorum, Ellendzech) a Szent Mihály-templomban lévő oltárát Sarlós Boldogasszony tiszteletére szentelte.¹⁴ A céh feladata az volt, hogy segítsen a börtönben sínylőkön, továbbá a halálos ítélettel sújtottakon. Elsősorban lelki vigasztalásra gondoltak. Ezt papjuk által látták el. Nyilván ők temették el a kivégzetteket is. Igyekeztek a szegényeken, koldusokon, nyomorékokon, özvegyeken is segíteni.

*

Sarlós Boldogasszony áldott állapotában a várandós édesanyák oltalma. Ez magyarázza a templomi ábrázolásokat is. Középkori misekönyveink az ünnep vigiliáján emlékeznek meg Mária anyaságáról. Nyilvánvaló, hogy ezt a misét nehézkes anyák oltalmára más napokon is elvégezheték.

Egy keltezetlen ponyvatörténet elmondja,¹⁵ hogy Komáromban *az idén* Vörös András nevezetű gazda feleségével Sarlós Boldogasszony napján kiment aratni. Egyszer csak Mária jelent meg fényes angyali sereg kíséretében előttük. Ijedtükben térdre estek. A Szűzanya szólt Vörösnének, hogy a még lábon álló gabonában találni fog egy szegény asszonyt, aki éppen most szült egy

kis leányt. Vegye őket gondozásába, Fia majd meg fog érte fizetni. Ezután Mária és az angyalok eltűntek.

Vörösné pár lépésre csakugyan meg is találta a szegény anyát és magzatát. Ha a Szűzanya idejében meg nem jelenik, András gazda kaszája bizonyára halálra sebezte volna őket. Vörösék hazavitték és gondos ápolással meg is mentették mindkettőjüket.

Kiderült, hogy az asszony ura három hónappal azelőtt meghalt. Ami kevéskéjük volt, fölélte: dolgozni már nem tudott, kéregetni szégyellt. Elhátározta, hogy egyik távoli rokonához megy, és ott kerül majd a Boldogasszony ágyába, vagyis gyerekágyba. Útközben azonban a búzában lebetegedett, miközben a Szűzanya oltalmába ajánlotta magát. Utána elvesztette eszméletét.

Nem kétséges, hogy e csodatörténet még az ünnep teljesebb hiedelemvilágának maradványa. A gyermekáldás, továbbá az aratás nagy ajándékai megérdemlik a könyörgést és hálaadást, amely országszerte a Sarlós Boldogasszony-napi zarándoklatokban is kifejezésre jut. Erről azonban bővebben a hazai búcsújárásról készülő munkánkban szeretnénk megemlékezni.

*

A köztudat az aratás kezdetét leginkább Péter és Pál ünnepéhez kapcsolja. Ez azonban inkább kalendáriumi jelentőségű. A hozzáfűződő kultikus hagyományok, archaikus hiedelmek miatt igazában Sarlós Boldogasszony napját kell az aratás ünnepélyes népi előjátékának tekintenünk.

Az ünnep jellegzetes magyar neve nem függ össze az eredeti egyházi elnevezéssel: Máriának Erzsébettel való látogatásával (visitatio). Inkább a búza beérése, az aratás kezdete kapcsolódik népünknel ehhez az asszonyi, vegetációs jellegű ünnephez.

Kálmány Lajosnak a *szege*di tájon gyűjtött adatai szerint magán az ünnepen valami keveset arasson az asszony is sarlóval, szedjen kalászt, hogy – mint mondják – a jószág ne pusztuljon. Ekkor került a szobába a *búza*borona néven emlegetett, művészien összefont kalászcsofó is. Ott maradt egész éven át.

Tápiógyörgyén e napon háromszor beledobták a kaszákat az aratandó búzába, hogy a munka jól haladjon.

Szil rábaközi faluban Sarlós Boldogasszony ünnepe volt az aratás kezdete. Misét hallgattak, mialatt a szerszámokat a templom falához támasztották. Utána a búzában mindenki vágott egy rendet, majd hazatértek. Csak másnap fogtak igazában a munkához.¹⁶ *Zsidány* horvát aratóit és szerszámaikat a munka kezdete előtt a plébános megáldotta.¹⁷ *Pusztaföldvár*ott ez kint a búzaföldön történt.

Ünnep sokácainknál is. *Hercegszántón* hallottuk, hogy valaki vakmerőségében ezen a napon is aratni akart. Sarlóját azonban a búza helyett forgószélbe vágta. A szél a sarlót megfordította és megsebezte az ünneprontót.

*

*Angyalsereg szálldos Libanon hegyére,
Istenáldás szállott a földi emberre.
Itt van az aratás, jön az égi áldás,
Szálljon fel szívünkből buzgó hálaadás.*

*Aldd meg fáradságát a földi embernek,
Aldd meg a hegyeket és a szántóföldeket
Szűzek szép virága, Hebronnak csillaga,
Látogass áldással egek Királynéja.*

Sarlós Boldogasszony, az aratás édesanyja és királynéja gondoskodik a szegényekről is. Hetény János idézi egy XIV. századbeli hazai misekönyvből az ünnepnek akkor előírt leckerészletét: *Sokat tehet az igazak állhatatos könyörgése. Illés hozzánk hasonló ember volt, szenvedésnek alávetve. És imádkozva imádkozott, hogy ne essék eső a földre, és nem esett három évig és hat hónapig. És ismét imádkozott, és az ég esőt adott, és a föld megadta termését* (Jakab 5,16–20). A hozzátartozó evangélium (Lukács 11,5–13) meg az állhatatosan esdeklő barátáról szól, aki éjszakának idején könyörög kenyérért. Meg is kapja. Tehát *kérjétek és adni fognak nektek, keressetek és találtok, zörgessetek és ajtót nyitnak. Mindaz, aki kér, kap. Aki keres, talál, és a zörgetőnek ajtó nyílik. Ha pedig valakitől közületek kenyeret kér, fia talán követ ad neki?*

Telek József szerint^{17/a} Sarlós Boldogasszony maga az *irgalmas Ruth*: könyörületes a nyomorult szegényekhez és az ügyefogyott szűkölködőkhöz. Ő maga is munkálkodik, arat ezen a napon:

*Sarlós Boldogasszony napját Isten elhozta,
A szegény és a gazdag nagy örömmel várja.
Itt van már az aratás, jön az isteni áldás.
Szálljon fel hozzád Mária buzgó hálaadás.*

*Mária is munkálkodik Paradicsomban,
Angyalokkal és szentekkel a mennyországban.
Szép arany kalászokat, aratja a rózsákat,
Szent Fia csűrűbe gyűjti az igazakat.*

*Minket is vár Szűz Mária, hogy learasson,
Szent Fiának, Úr Jézusnak hogy bemutasson.
Te is arany kalász vagy, de bűnökkel rakva vagy,
Folyamodjál Máriához, akkor el nem hagy...*

*Óh Mária, Örsébettel jöjj segítségül,
Nyerjétek nekünk kegyelmet az Úristentül:
Bűneink megbocsássa, szálljon reánk áldása,
Amint szállott Örsébet és Zakariásra.*

Régi gyakorlat és hagyomány szerint még a XVIII. században is az asszony sarlójával aratott, a férfi pedig nyomában járva, kötözött. Jellemző, hogy a református *Kalotaszegen* a férfiak fejfájára ekevasat, az asszonyokéra pedig orsót, vagy sarlót festettek.¹⁸ Régi hazánkban talán itt élt legtovább az asszony nép sarlóval való aratása. Helyesen mondja Hetény János, hogy a nép szimbolikus szemléletében a Szüzanya arat, és Fiára hagyja, hogy gyűjtsön és a búzát a konkolytól elválassza.

Ezt a gondolatot fejtegeti¹⁹ Telek József is: *Minék utána a szorgalmatos aratók a tövisses füveket és keserő vad konkolokat az aratásból kisarlózzák, abban is törekednek, hogy a tiszta gabona- s búzafejeket alkalmas időben learatván, tsomónként az Úr tsűrűben összevgyűjtsék... Majd hasonlóképpen arat a názáreti szentséges Szűz a nagy Istennek aratásában, a földön vitézkedő Anyaszentegyházban... Az eretnekséget kisarlózza... (hogy) legalkalmasabb időben az üdvösségre érendő lelkeket esedező szavainak toganatos sarlójával a mindenható Istennek áldott tsűrűbe, a soha véget nem érő boldogságba bээрathassa és bégyűjthesse...*

*

Az aratás a parasztember életében és munkájában nagy esemény, amelyre még napjainkban, a gépesített munkatechnika korszakában is bizonyos áhitattal és komolysággal készül. Az *élet*, vagyis a mindennapi kenyér régi parasztok szemében Isten ajándéka, valamiképpen Krisztus teste (Oltáriszentség), illetőleg jelképe (úrvacsora). A Miatyánkban is ezért könyörögnek a hívek.

Az aratásra induló *újkigyósi* lány valamikor búzakaralászból rögözött koszorút viselt a fején.

Göcsejben mielőtt az aratók munkába fogtak volna, térdepelve imádkoztak. Két gabonaszálát a derekukra kötöttek és ez mindaddig ottmaradt, amíg magától le nem esett. Aratás közben, ha a gazda, vagy akárki idegen meglátogatta az aratókat, az ország

több vidékén a marokverő lányok szalmakötéssel körülvezették és csak némi jutalom ellenében eresztették szabadon. Felgyőn a lány az idegent hirtelen átölelte és a kötéllel leszorította a karjait, miközben ezt mondta: Isten éltesse sokáig! A szokás nyilván szorongás maradványa: az idegent megkötik, hátha rontó szándékkal közeledik a szertartásnak érzett aratás munkásaihoz.

A kálvinista *Ormánságban*,²⁰ *Csökölyben* minden férfi tiszta fehér ingben, gatyában fogott az aratás, cséplés munkájához.

Az *Alföldön* az idősebbje valamikor szent énekeket énekelt munka közben. Mint mondtuk, a néphit bizonyos párhuzamosságot érzett az evangéliumi élő kenyér, Krisztus és a mindennapi kenyér között. Hasonlatosnak látta a maga aratását az Utolsó Ítélethez, amikor az Úr a lelkeket mennyei csűrjébe takarítja, amikor az evangéliumi magvető példázata valóra válik: a konkolyt elválasztják a búzától, a kárhözottakat az igazaktól. Ezért énekelték régebben a tápaiak aratás kezdetén:

*Eljött az aratásnak nagy napja,
Emlékeztet itélet napjára.
Mink vagyunk az Isten gabonája,
Eljön Jézus maga aratásra...*

*Amikor az ércharang megkondul,
Király, szegény, gazdaghoz, dúshoz szól.
Szólít bennünket szent áldozatra,
Az Úristen fényes országába...*

*Jó búza közt terem sok konkoly is,
Megtérők között kárhözott lélek is,
A megtérő lélek a búzaszem,
A kárhözott lélek a konkolyszem.*

*Az itélet utolsó napjára,
Eljön Jézus maga az aratásra.
Levágatja mind a gabonáját,
Elválasztja konkolyt és a búzát.*

*Úr Jézus elküldi angyalait,
Egybegyűjti hű imádó népit.
A jobb felén angyali seregben,
Örvendeznek dicsőült szentekkel...*

*Az Úr Jézus megróstaál bennünket,
Rostaába teszi a mi lelkiünket.
Kit a rosta kihullajt a földre,
Nem juthat az mennyei örömbé...*

*Lélek gabonájának gazdája,
Az Úristen igazság bírása,
Jó és gonoszoknak ítélője,
Megtérő lelkek üdvözítője...*

Az énekeknek a magyar verselő hagyományban múltja van. Az *ítéletéről, a konkolyos búza példázatjának magyarázatából* című versezetével²¹ Bornemisza Péter nyitja meg a sort.

A tápaiak ezt is énekelték:

*Itt az aratás,
Gyün az égi áldás,
Amelyért légyön néki
Ezör hálaadás.*

Pénteken nem jó belefogni az aratásba, ezért csütörtökön egy pár kaszavágást végeznek a táblában.

Nemessándorháza aratói a munkát mindig a föld keleti sarkában kezdték. Az első két kévét azonnal keresztbe fordították, majd pedig a legelső kepébe rakták.

A munka megkezdésénél legalább a fohászkodás, kalapmegemelés ma is általános. *Nagybörzsöny* német aratói letérdelve elmondták a Miatyánkot, csak azután fogtak munkához. Öreg *szegeði, tápai* parasztemberek még századunk első évtizedeiben is déli harangszóra levett kalappal, kévére ülve elimádkozták az Úrangyalát. A végén nemcsak magukra, hanem az egész búzaföldre keresztet vetettek. A bukovinai *Andrástalva* emberei a *harabkálás* néven emlegetett aratáshoz e szavakkal fogtak hozzá: *add meg Uram a mindennapi kenyerét mindenkinek!*

Ha aratáskor az első keresztet a mezőn meglátják, a *bátyaiak* keresztet vetnek, a férfiak kalapot emelnek. Régebben le is térdepeltek. Ezt szokták mondogatni: *Jézus segíts, itt az újkenyér.*²²

Sokfelé emlékeznek rá, hogy régebben akadtak férfiak, akik az aratás idejére tartózkodtak a házaselettől.

Sajátos hagyomány élt a XVIII. században *Tárnok* faluban: minden jobbágy aratás alatt egy *manipulus*, vagyis köteg gabonát adott a templomnak az égháború elharangozásáért.²³ Az ormánsági *Hírics* faluban, amikor villámlik, az aratók keresztbe rakják lábukat, hogy ne legyen bajuk.²⁴

Az aratás technikájáról, munkaszervezetéről, gazdasági vonatkozásairól, a hozzájuk tartozó mondanivaló bősége miatt nem szól-

hatunk. Szándékunkhoz híven ragaszkodnunk kell a szakrális-kulturális hagyományok előadásához, amelyek leginkább a munka végét, koronáját: az *aratókoszorú* készítését és felajánlását ünnepele-
ték még századunk elején is.

*

A hajdani bencés apátságáról, középkori eucharisztikus szentvé-
kultuszáról híres *Báta* faluban, amelynek magyar népe átvészelte
a hódoltságot, az aratókoszorúnak *szentgyörgy*, *szentgyörgyvitéz*,
röviden *vitéz* volt a neve. Az uraságnak, gazdának való átadása
közben – Rónai Béla följegyzése szerint – ezt énekelték:

*Készül, készül a szép Szent György vitéz,
Gyere haza szép Szent György!
Most vőszí rá fehér gyolcs gatyáját,
Gyere haza szép Szent György!
Most vőszí föl vitézi dolmányát,
Gyere haza szép Szent György!
Most húzza föl sarkantyús csizmáját,
Gyere haza szép Szent György!
Most tőszí föl vitézi csákóját,
Gyere haza szép Szent György!
Elkészült már a szép Szent György vitéz,
Gyere haza szép Szent György!
Itt vagyon ennek a vége,
Itt vagyon ennek az öröme,
Gyere haza szép Szent György!
Elvégeztük az aratást, éjjel van,
Haza hoztuk a szép Szent Györt,
Uccu náj-náj-náj!
Bodzafa botja, szalma kalapja
Uccu náj!
Meghoztuk már a szép Szent Györt,
Uccu náj-náj-náj!*²⁵

A szokás nyilvánvalóan hajdani liturgikus gyakorlatnak meg-
kopott, elvilágiasodott maradványa. Párhuzamairól nem tudunk. A
búzavetés, aratás Györgynek, a tavaszi zsendülés patrónusának
különös oltalma alá került: megvédte a gonosz ártalmától. Ünne-
pénél szoltunk azokról az országszerte ismert fogadalmakról, ame-
lyek Szent György napjától kezdődtek.

Föltétlenül archaikus eredetű,²⁶ majd eucharisztikus ihletésű a
jézuskéve, röviden *jézus* interetnikus hagyományvilága, főleg a

Dunántúlnak és Bácskának katolikus délszláv vidékein, de hatá-
sukra az ott élő magyarság körében is.

Göcsejben²⁷ az aratás befejeztével az aratók egy, a többinél jó-
val kisebb kévét kötöttek, és ezt kalászból vagy mezei virágok-
ból font koszorúval átkötve, fölékesítették és az egyik arató nya-
kába akasztották. Ez volt a *Jézus kévéje*. Így mentek azután dudu-
szó mellett haza. A kévét a gazda áldomással váltotta meg. A ko-
szorút az asztalra tették, és arról ették a vacsorát. A kévét másnap
a tyúkoknak vetették, hogy jobb tojók legyenek. Göcsej más vidé-
kén a Jézus kévét a kepe, vagyis búzakereszt tetejére tették, és
csak akkor vitték haza, amikor a gabonát. Először a Jézus kévé-
jét tették a szekérré.

Csalog József hívta föl²⁸ a figyelmet a *jézuskéve* lakócsai ha-
gyományára: az aratás legvégére a legszebb darab búzát hagyják
meg és ott készítik a *jézust*. Ebben keresi ki a gazdasszony azt a
búzatövet, amelyen három egyforma növésű, szép, egészséges ká-
lász termett. Ha megtalálta, piros szalaggal vagy fonállal a kalá-
szok alatt összekötözi mindháromat. Ez lesz a *jézus*. A jézus körüli
búzát ezután sarlóval vágják le, kévékbe kötözik, és lefektetik az
állva hagyott jézus elé. Ezután mindnyájan letérdelnek és imád-
koznak. Munka végeztével a jézust hazaviszik és a ház falán a
képek alatt szögre akasztják. Az újabb vetésig féltve őrzik. Ilyen-
kor kimorzsolják belőle a szemet és a vetőmag közé keverik, hogy
jó termésük legyen.

Az utóljára bekötött kévének *hálláistenkéve* a nemessándorházi,
somogyiszeri neve.

Tolnában, Baranyában, a Mecsek vidékén aratás végén váloga-
tott kalászból a hosszúkás, kosárformára kötött *Jézus bölcsője*
készítésére került sor. Rúdon két aratólány vitte a gazdához, aki
munkásait megvendégelte.

Hercegszántó sokác és magyar népe a jézuskévét szintén aratás
végén a legszebb kalászu marokból jó nagyra köti. Talpraállítják
és belevágják a kaszákat, sarlókat. Az aratók most megmosván
kezüket, imádkoznak fölötte, és együttesen háromszor magasra
emelik, miközben háromszor hangoztatják Jézus nevét. A kévéből
kihúzott legszebb kalászból koszorút kötnek, ez a *végzőkoszorú*,
sokácul *kita*. Hazaviszik. Az otthoniak vízzel jól leöntik őket, a
koszorút pedig a konyhaajtó fölé függesztik. Ősszel leveszik és
kipürgetve, a vetőbúza közé dörgölik. Vigyáznak arra, hogy a

szalmára rá ne tapossanak, jószág se jusson hozzá. Ezért gondosan összeszedik és tűzre vetik. Hasonló hagyomány él *Mohács* sokácai között is.

A dusnoki katolikus „rácok” búzakeresztje tizenhárom kévéből áll; az alsó kévét az *apostolok*, a papkéve pedig *Jézus*. Itt is kötnék aratókoszorút. A konyhaajtó fölé akasztják, majd a szeméit össze a vetőmagba pörgetik.

Homokmégy hagyománya: az aratókoszorút munka végeztével útszéli keresztre függesztik. Vásárosmiskén is.

A *palócoknál*²⁹ az aratókoszorút a részesek a gazdának e szavakkal nyújtották át: *adjon Isten jónapot! Elvégeztük a szent aratást, kívánjuk a jó Istentől, hogy jövőre is ilyen szép búzát arathasson!* Erre a gazda ilyenformán felelt: *Isten hozott! Úgy engedje a jó Isten, hogy jövőre is erővel, egészséggel bevégezhesd az aratást.* Az aratók maguknak keresztet, a gazdának pedig koszorút szoktak fenni. Ezeket nem szívesen adták ki a házból, mert hitük szerint ezzel jövő évi termésüket is elvitték volna tőlük. Régebbi följegyzés szerint az asztal fölé függesztették az aratókoszorút, meg a család cérnára fűzött gyónócéduláit,³⁰ mintegy kifejezve, hogy érdemesek a mindennapi kenyérre.

Gazdag kultikus hagyomány nyomait örzi a hasznosi *áldozókoszorú* elnevezés, amelynek hátterét azonban a gyűjtő elfelejtette megörökíteni.

A református Kalotaszegen a templomi lámpa köré újbúza kalászaiból fonnak fűzért. Ott marad a következő aratásig.³¹

Borbánd (Barabant) erdélyi faluban a koszorút aratás végén ünnepélyes menetben viszik haza. Őszi vetéskor a föld közepére tűzik, vagy pedig a kimorzsolt magot a vetőmag közé vegyítik és az üres koszorút tűzik a föld végébe.³²

A moldvai *Felsőrekecsin* csángómagyarjai a szoba sarkába, a szőtesek, párnák tetejére aratás után egy kéve búzát állítanak, amely egész őszi ottmarad. Ekkor a búzaszemeket kimorzsolják belőle és a vetőmag közé keverik, a szalmát pedig a legféltebb jószág alá szórják. Mások egy búzakévet raknak el a pajtába. Innen karácsony este a gazda beviszi a szobába és a felrakott párnák mellé a sarokba állítja. A kéve egészen újév reggeléig ott marad. Ekkor visszaviszik a helyére, tavaszi vetéskor pedig a vetőmaggal együtt elvetik. Úgy vélik, hogy ebbe a sarokba nem

csap a villám, ezért égháború idején ide szoktak állani. A hagyomány és hiedelem eucharisztikus indítéka vitathatatlan.

Az erdélyi *Domokos* (Damacuseni), *Magyarláros* (Tinjul Lapuş) református magyarsága az aratás befejeztével egy búzakévet visz a sarokba. Ott áll Szent István napjáig, majd a csűrbe viszik, annak idején pedig a vetőmag közé keverik.³³

Az aratás végén szerte Európában, így hazánk több vidékén is, néhány szálát levágtatlanul hagynak a földön. Így Rábagyarmaton és a környékbeli vasi falukban minden szemes gabonából *Szent Péter lova* számára meghagynak a tábla végén egy csomót bogra kötve, kalászzal lefelé hajlítva. Domszló mátrai faluban szintén Szent Péter lovának meg a halottaknak, országsszerte azonban az ég madarainak hagyják.³⁴ A szokás eredeti áldozati célzata kétségtelen.

Főleg Erdélyben általánosnak mondható szokás, hogy azt a leányt vagy lányt, aki az aratókoszorút viszi, leöntözik. Ez nem más, mint szimbolikus idővarázslás a jövőévi termés érdekében. Így Mikes Kelemen falujában, Zágonban aratás végeztével, a kalászból és búzavirágából kötött koszorút valamelyik jókedvű arató fejére teszik. Ez kurjongatva megy az utcán végig, és igyekezik kikerülni az innen is, onnan is rázúditott vizet. Mire azonban a gazda házához ér, tetőtől-talpig csuromvíz lesz. Jutalmul a koszorúvivőt kínálják először pálinkával. Neki van joga elsőnek a tálba nyúlni és áldást mondani a gazdára és háza népére. Példáinkat még szaporítani lehetne.

Kétségtelen, hogy az aratókoszorú hajdanában templomi szentelmény is volt, amelyet a Tridentinum száműzött a népi szakralizmus világába. Nem tudjuk, egyszerre történt-e az újkönyér megszentelésével, amelyről *Apostolok oszlása* napjánál (júl. 15) szó-lunk.

Eucharisztikus ihletésű az a Vásárosmiskén élő szokás is, hogy annak, aki aratás közben meghal, külön búzacoszorút kötnék a koporsájára.

Eredetileg bizonyára szakrális megfontolások készítették népünket arra is, hogy a kévéket a földön kereszt-alakban rakja össze, és hogy az egészet *kereszt* néven emlegesse. Ezzel utalt az Oltáriszentség misztériumára, a keresztberakással és az elnevezéssel pedig a termést akarta a gonosztól megvédeni. A kereszt felső ké-

véjének országszerte *papkéve* a neve, ami nyilván a papnak adott tized emlékezetét őrizte meg.

A szegedi tájon, de az ország más katolikus vidékein is máig élő, ponyván is megjelent, apokrif fogantatású monda elbeszéli, miért szokás a búzát keresztbe rakni. Az Egyiptomba menekülő Szentcsaládnak sarkában voltak Heródes poroszlói. A búzaszemmé változott Máriát és kis Jézust a Szűzanya kérelmére egy szántóvető ember elvetette. Amikor Heródes odaért, kérdezte tőle: nem látott-e egy asszonyt a gyermekével? A szántóvető felelte: hogyan láta volna, hiszen akkor vetette el a búzát. De most már aratott is. Heródes erre visszafordult, a szegényember pedig Mária tanácsára keresztbe rakta a búzát. Jó termés volt, a búzaszem kipörgött. Látja ám a gazda, hogy ott van Máriának meg Fiának arca mindegyiken. Azóta is látszik. A Szentcsalád így menekült meg.³⁵

A tarlón maradt, kévből kihullott kalászokat munka végén összegereblyézik. Ez a *kaparás*. Eredetét egy óbecsei monda így magyarázza: a földön vándorló Krisztust Péter megkérdezte, milyen lesz a termés, lesz-e eső? Az Úr felelte: nagy szárazság lesz a nyáron. Erre Péter lebeszélte a nemzetségét, hogy ne vessenek búzát, mert szárazság lesz. Más emberek azonban vetettek. Hatalmas nagy termés lett. Péter szemrehányást tett Jézusnak, aki azt válaszolta, hogy ő csak szárazságról beszélt, de rossz termésről nem. Mégis megesett a szíve Péteren. Azt tanácsolta neki, hogy testvérei csináljanak gereblyét, és kaparjanak vele ott, ahol mások már learattak. Annyi búzájuk lett, mint a többieknek.³⁶

A tarlón maradt búzagalász összegyűjtéséhez és csomóbakötéséhez a szegedi tájon, de másfelé is, mindig joguk volt a szegényeknek. Archaikus szemlélet szerint maradjon az anyaföldnek, az ég madarainak, ártani tudó erőknek is belőle. Ezt az engesztelő, megbékítő felfogást a mózesi törvény (Mózes V, 24, 19) és nyomában a keresztény hagyomány így szublimálja: *mikor gabonát aratsz szántóföldeden és elfelejtve kívét hagysz el, vissza ne térj, hogy azt fölvegyed. Hanem a jövevénynek és árvának és özvegynek engedj elvinni, hogy megáldjon téged a te Urad, Istened két kezed minden munkájában*. A gyakorlat kialakulásába nyilván az ószövetségi életkép: *Booz és Ruth* története (Ruth 2) is belejátszott.

Az *istenáldotta búzaszem* históriája a Szentföld keresztény-zsidó legendavilágából sarjadt. Népünk ajkán eddigi tudásunk szerint olvasmányból folklorizálódott. Irodalmunkban Orbán Baláznál bukkan föl legelőször, aki Schreiber Sándor helyes következtetése³⁷ szerint Lamartine keleti útirajzából merített. Föltételezhető, hogy Mikszáth a történetet innen ismerte, és költötte át *A fekete kakas*

egyik részletében. Országszerte ismertté azonban Móra Ferenc fogalmazásában³⁸ válik. A *kunágotai tarlón* hallotta egy öregasszonytól, aki *felejtett* kalászt gyűjtött:

Isten elfelejtett búzát teremteni, ezért az angyalok rázták földre az Úr mennyei abroszát. Ennek morzsáiból hajtott ki a búza, de ez még csak amolyan vadbúza volt. Az emberek nem becsülték meg. Csak egy testvérpár nem vetette meg Isten ajándékát.

„Isten nevében vessünk — mondta a fiatalabb, akinek annyi volt a fia, lánya, ahány az ujja.

Isten nevében arassunk — mondta az öregebb testvér, aki olyan magányosan élt a világban, mint valami öreg szilfa a pusztában.”

A termés igen szegényes volt, csak egy-egy zsák búzájuk termett. A fiatalabb testvér megfelezte a magáét és éjszakának idején a bátyjához akarta önteni, mert hát az magányos ember, nincs, aki keresne neki. A sövénynél összeütközött a bátyjával, aki szintén búzaszákkal indult az öccséhez, akinek sok éhes száját kellett megelégtetnie.

„Abban a percben nagyot villant fejük fölött az ég, hirtelen meleg szellő kerekedett, fölkapta a zsákokat, és ami búza volt bennük, azt mind szeretszét szórta a világon.

Legyen megáldva, amit a szeretet megszentelt — mosolyodott le az Isten az égből.”

Ismerve Móra írói műhelyét, majdnem biztosra vehetjük, hogy a történet ő adta a kunágotai Mária néni szájába, a legenda azonban akár a *Véreim*, akár iskolai olvasókönyvek révén a folklorizálódás útjára lépett. Egy változtatott Tombác János szegedi mesemondótól már hallottunk.

*

Jellemző, hogy Szlovéniában, Stájerországban Sarlós Boldogasszony elsősorban nem az aratásnak, kenyérnek kezdő ünnepe, hanem a szőlőnek, bornak felajánlási napja.³⁹ A mi hagyományrendünkötől való eltérést nyilván az alpesi táj késedelmes vegetációja magyarázza. Mint mondják, a szőlőtökének virágzás után meg kell tisztulnia. A mutatkozó fürtöknek olyan szépnek kell lenniök, mintha ők is misére mennének. A mai búcsújáráson a hívek szőlejeket ajánlják az ég oltalmába. Mint mondják, a szőlőfürtök is elmennek velük búcsút járni.

Szlovén hiedelem szerint a nyár meg a tél Sarlóskor, azaz Mária látogatása napján találkozik egymással.

Lehetséges, hogy e hiedelemvilágnak nyugati magyar párhuzamai is akadnak, és csak a gyűjtés egyenletlensége miatt nem ismerjük őket.